УДК 811.161.2’373.43:821.161.2-1.09

Наталія Гаврилюк, Ольга Федорчук

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НОВОТВОРИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІБ.-І. АНТОНИЧА ТА І. КАЛИНЦЯ

У статті здійснено зіставний аналіз індивідуально-авторських новотворів Б.-І. Антонича та І. Калинця. Виокремлено основні групи інновацій у поезії обох поетів. Закцентовано увагу на семантичних особливостях оказіоналізмів, їхньому стилістичному забарвленні. Виявлено спільні й відмінні тенденції у словотворчій практиці поетів.

Ключові слова: індивідуально-авторський новотвір, оказіоналізм, інновація, авторська номінація, семантика, зіставний аналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку лінгвістики науковці приділяють значну увагу дослідженню мовотворчості (зокрема, індивідуально-авторського словотворення) письменників. Індивідуально-авторський словотвір – потужний засіб емоційного увиразнення поетичного мовлення, з одного боку, та невичерпне джерело збагачення лексикону української мови, з іншого. Авторські новотвори в специфічній формі відображають особливості ідіостилю письменників і національно-мовної картини світу. Комплексне вивчення одиниць індивідуально-авторської номінації дасть можливість виявити особливості ідіостилю письменників, простежити еволюцію поетичної мови ХХ століття, з’ясувати перспективи поповнення словникового складу мови.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Чимало лінгвістичних розвідок присвячені аналізу авторських новотворів Олеся Гончара (Н. Сологуб, Л. Пашко), Павла Загребельного (Т. Юрченко), Миколи Хвильового (Н. Дужик), Михайля Семенка (Г. Вокальчук, І. Браїлко), поетів-шістдесятників (Г. Сюта, В. Герман), поетів-вісімдесятників (І. Олійник), поетів Нью-Йоркської групи (Г. Сюта) та ін. У лінгвістичних дослідженнях індивідуально-авторські новотвори аналізують у різних аспектах: словотворчому (Н. Сологуб, Г. Сюта, Л. Павленко та ін.), лексико-семантичному (Г. Вокальчук, Н. Адах, Ю. Кучинський та ін.), функціонально-стилістичному (В. Герман, Л. Пашко, О. Жижома та ін.), ономасіологічному (Т. Юрченко та ін.), лексикографічному (Ж. Колоїз, Г. Вокальчук, В. Максимчук та ін.).

Попри те, що вітчизняні фахівці присвячували спеціальні дослідження проблемі мовотворчості поетів минулого століття, індивідуальний стиль майстрів слова окресленого періоду все ще вимагає детального вивчення й усебічного аналізу. У зв’язку з цим закономірний науковий інтерес викликає поезія видатного українського митця ХХ століття –

© Гаврилюк Н., Федорчук О., 2015

Богдана-Ігоря Антонича, та одного з найсамобутніших представників покоління шістдесятників – Ігоря Калинця, які перебували в постійному пошукові нових форм і засобів вираження змісту, що знайшло своє втілення зокрема в індивідуально-авторських інноваціях усіх мовних рівнів. До здійснення обраного дослідження спонукав і той факт, що І. Калинець вважає Б.-І. Антонича своїм учителем у поезії, про що неодноразово зазначав в інтерв'ю: «Довгий час я був під впливом Антонича – вчився у нього і тої багатої складної метафори, і як будувати збірку, і де шукати наших традицій для поезії…» [7].

Мета статті – зіставний аналіз семантичних особливостей індивідуально-авторських новотворів Б.-І. Антонича та І. Калинця. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань:** виявлення семантичних особливостей авторських номінацій як специфічних репрезентантів індивідуально-мовної картини світу поетів; визначення найбільш репрезентативних груп цих одиниць у поетичних лексиконах Б.-І. Антонича та І. Калинця задля виявлення найбільш актуальних для них фрагментів позамовної дійсності, що потребували, на думку авторів, створення оригінальних номінативних одиниць; здійснення зіставного аналізу індивідуально-авторських новотворів Б.-І. Антонича та І. Калинця на лексико-семантичному і стилістичному рівнях для виявлення спільних і відмінних тенденцій у словотворчій практиці поетів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Час творчої діяльності як Б.-І. Антонича, так і І. Калинця був досить складним і суперечливим, проте поети зуміли видобути потужний арсенал словотворчих засобів і по-новому, свіжо, зобразити реалії, що вже мали свої найменування в мові, а також створити нові образи. На вибір засобів і способів творення нових номінативних одиниць неминуче впливає манера письма автора, його власне світобачення. У словотворчій практиці Б.-І. Антонича та І. Калинця виявлено як спільні, так і відмінні тенденції.

Однією з найбільш представницьких у поетичному словнику обох поетів є група авторських номінацій з колірним компонентом: *біло-льняний, зеленорунний, золотоперий, сліпуче-чорний,брудно-червоний, мідянорогий*та ін. (Б.-І. Антонич), *білогрекий, зеленогорбий, сріблястоажуровий, золотоголовий*, *золотоверхий, золотоквітучий* та ін. (І. Калинець). Характерно, що кольоративи І. Калинець уживає найчастіше в прямому номінативному значенні: *І тоді ти мене то підносиш, то нищиш, / спалюєш на* ***зеленолезих*** *ватрищах трав* (І. Калинець). А ось для Б.-І. Антонича притаманне домінування колірних образів, в основі яких лежать певні асоціації: *Земля – арфа мільйонноструння, арфа золотоструння, / земля шарфа мільйоннорунна, / шарфа* ***зеленоструння****, / земля – скрипка дрібноструння, / скрипка срібнодзвонна* (Б.-І. Антонич).

Виявлені й індивідуальні колірні вподобання поетів. Б.-І. Антонич часто використовує морфему *зелен-* (*зеленолезий, ззеленілий, зеленорунний* та ін.). Зазвичай новотвори на позначення зеленої барви реалізують у

поезії митця позитивне емоційно-оцінне значення, оскільки сама барва асоціюється з рослинністю, а отже – з життям: *Мій друже, лавре, що вінчаєш осяги поетів, / солодкий после муз із листям, що подібне лезам, твоя міцна, безсмертна зелень, о* ***зеленолезий****, / за гарні форми нагорода і за творчий безум* (Б.-І. Антонич).

І. Калинець активно утворював оказіоналізми з кореневими морфемами *біл-* (*білодід, білопілля, білопіна* та ін.) і *чорн-* (*чорномурий, сліпуче-чорний* та ін.). Семантика інновацій з колірними компонентами *білий* і *чорний* у художньому мовленні автора відзначена народнопоетичними традиціями, в основі яких лежить архетипне значення самого кольору. Білий колір завжди втілював чистоту, непорочність, святість, що знаходить вияв і в авторських номінаціях, напр.: *…для нас одчинені оклично / щодень предивні небеса: / то хмар заквітлий* ***білосад****, / то знов суцвіття галактичні* (І. Калинець). Чорний колір, навпаки, зазвичай супроводжується негативним емоційно-оцінним значенням, символізує темряву, зло і смерть: *…а який хосен / кому повім / гіркоту / / стріну зневагою / кому із дна душі / вергну / як змія /* ***чорнотруту*** */ про кінець світу…* (І. Калинець).

Привертає увагу функція контрасту чорної та білої барв. І. Калинець навмисне вводить у текст цю антонімічну пару кольорів, підсилюючи таким чином експресивність поетичних образів, акцентуючи увагу на їхніх особливостях: ***Чорниголь*** *і* ***білотернь****! Хай гірко-зілля їм / у неперервanець / і місяць-медовець!; Та* ***білостебла*** *підросла /* ***чорноквіту*** *по плечі* (І. Калинець).

Поширеними у творчості обох поетів є індивідуально-авторські прикметники з нумеративним компонентом. Найчастіше Б.-І. Антонич й І. Калинець утворюють інновації з числом *сто*: *стоязиковий, стоправедний* (І. Калинець); *стомилевий, столикий* (Б.-І. Антонич). В усіх випадках автори використовують нумеративний компонент не для того, щоб конкретизувати кількість, а з метою образного підсилення її (кількості) значення, тобто багато: *Ви кричите: за нами б'є* ***столунний*** *тупіт тупо в тротуар…* (Б.-І. Антонич); *Хлюпає полум'ям день, / бризка вогнем і вітрами, / вогнем червоних дерев, / вогнем* ***стоязикової*** *хмари* (І. Калинець).

Значною кількістю представлені в поетичному мовленні Б.-І. Антонича та І. Калинця авторські інновації на позначення елементів ландшафту (*заморе, золотоморе, подруга-дорога* (Б.-І. Антонич), *вишгора, сиз-сад, двоморе* (І. Калинець)). Характерно, що новотвори Б.-І. Антонича – переважно образні номінації, які часто позначають ірреальні поняття: *Де берег дня, за морем неба, сплять вітри майбутні / і наші вірні зорі – наші долі ждуть в* ***заморях****, поки не здійсняться з землі наказу* (Б.-І. Антонич).

І. Калинець створює інновації з конкретним, прямим значенням, тобто з контексту читачеві одразу зрозуміло, про що йдеться, чи то про *дорогу-розлуку*, чи *вольнополе*, чи *степ-безконечник*. Показово, що в лексиконі І. Калинця засвідчено чимало новотворів на позначення степу

(*степ-безконечник, степ-полин, степ-розпуття, степ-сукровиця*), що, на перший погляд, здається дивним для мовної особистості, яка виросла серед гір (І. Калинець родом зі Львівщини). Однак, зважаючи на те, що в поетичній творчості автор неодноразово звертається до козацької культури, це є виправданим, оскільки степ – «рідний дім» для козака, уособлення свободи та волі.

Майже однаковою кількістю представлені в поезії Б.-І. Антонича та І. Калинця індивідуально-авторські назви тварин. Але, як й інновації попередньої групи, тварини Б.-І. Антонича є міфологічними, ірреальними: *жар-лев, багрокрильці, звірокруг, рибо-гад*. І. Калинець найчастіше звертається до образу коня, що є невипадковим, оскільки в його творчості яскраво простежуються фольклорні мотиви. Кінь у номінаціях поета зберігає своє основне фольклорне навантаження – символ вільного життя, нескореного духу, стрімкості дій і вчинків. Також ця тварина персоніфікується як вірний друг козака, побратим [6, с. 151]: *…а я* ***кінь-скакінь*** */ зі-сідла-не-скинь / у біді-не-кинь* (І. Калинець).

Незначною загалом, але наявною в обох поетів, є група назв часових понять: *час-перекотиполе, праліто* (Б.-І. Антонич), *довгоніч, пустомить,вечір-млиночок* (І. Калинець). На відміну від російської, польської чи інших слов'янських мов, українська мова зберегла назви місяців року з прозорою внутрішньою формою. В основу українських номінацій покладено народні уявлення про характерні особливості кожного місяця. Ця традиція простежується в оказіоналізмах *трояндень* (Б.-І. Антонич) та *хризантемінь* (І. Калинець). Проте, на відміну від узуальних лексем, де в основу покладено цикл сільськогосподарських робіт, автори керуються емоційними відчуттями. Так, І. Калинець, описуючи місяць листопад, використовує складну за семантикою і словотвірною структурою інновацію, яка виконує функцію короткого резюме певних подій та відчуттів автора: *Відмерли стебла, й ми усі / відходимо кудись у темінь. / Той місяць, що у небесі, / цвіте сумніш від хризантеми. // Городці, ринки, цвинтарі, / мої прив'ялені поеми…/ сей місяць у календарі / зоветься нині* ***хризантемінь***(І. Калинець).

А ось Антонич невипадково називає місяць квітів (квітень) *трояндем.* В основі інновації лежить символічне значення цієї квітки: троянда – королева квітів, символ верховенства, урочистої краси, особливої та величної вроди [2, с. 750]. Саме тому вона має називати місяць квітів: *Пливе овець отара в білім молоці своєї вовни, / минає місяць квітів – звіть його* ***трояндень****!*(Б.-І. Антонич).Назви квітів лежать і в основі авторських номінацій, які характеризують пори року. Наприклад, називаючи осінь *оайстреною,* Б.-І. Антонич тим самим вказує на одну з яскравих особливостей цього періоду: айстри – квіти осені, її символ: *…щоб сонце жевріло ясніш від гриви лева / весні трояндній й осені* ***оайстреній****!* (Б.-І. Антонич).

Спільна тенденція в словнику Б.-І. Антонича та І. Калинця – частотне вживання індивідуально-авторських новотворів із компонентом «зоря». Серед усього масиву номінацій поетів поширене загальне символічне значення зорі – «небесне світило; щось добре, світле, позитивне» [3, с. 201]: *роса-зоря, слово-зоря* (Б.-І. Антонич), *зореплинний, зіронька-свічарниця, зоряно-квітучий* (І. Калинець). Оказіоналізм *зореплинний* І. Калинець вводить у текст для образної характеристики неба – місця де пливуть зорі: *Нема ні меж, ні пут, ні впину / по всій Вселенній* ***зореплинній***(І. Калинець).

Наші предки вірили, що крім нерухомих сузір'їв, у зоряному небі є сім зірок, так званих «блукаючих». Ці зірки вважалися божественними, бо кожна з них керує своєю годиною [3, с. 202]. Можна зробити припущення, що саме цей міф покладено в основу авторської інновації *сьомизорий*: *Їде віз – колеса* ***сьомизорі****. / Це від'їзд дня* (Б.-І. Антонич).

Існує повір'я, що зорі живуть на дні річок. Можливо, такі уявлення лягли в основу номінації І. Калинця *дніпрозоря*, яку утворено поєднанням двох узуальних лексем: назви річки Дніпро та зоря: *Щедрик, щедрик, щедрівонька / там, де Україночка / краєм неозорим: / на дні –* ***дніпрозорі****, / обкрай – місяченько, / білозор Шевченко* (І. Калинець).

У творчості Б.-І. Антонича переважають індивідуально-авторські номінації абстрактних понять (*безбарв'я, блакитнява, буйнота, змінливість, п'янкість, непроглядь, хмільність* та ін.). Більшість зазначених іменників –похідні одиниці, утворені від основ прикметників, з котрими деривати зберігають тісні значеннєві зв'язки: *безбарвний – безбарв'я, блакитний – блакитнява, п'янкий – п'янкість, хмільний – хмільність* та ін. Такі новотвори характеризуються здатністю лаконічно відтворювати місткий узагальнений образ, поширюючи ознаку з частини на ціле, або виокремлювати важливу, на думку автора, ознаку.

Для творчості Б.-І. Антонича характерний міфологізм. Він широко розкриває цю тему в своїх творах, вона є провідною. «Вся Антоничева творчість – драматичне зіткнення «поганського» міфу з християнським світовідчуттям», – зазначає М. Новикова [1, с. 14]. У його творах переплітаються християнські мотиви та міфологічні персонажі. Нерідко головними героями його творів стають язичницькі боги. Ось, наприклад, в одній зі своїх поезій Б.-І. Антонич зображає сонце, як бога: *Хай сонце –* ***прабог*** *всіх релігій – / золотопере й життєсійне, / благословить мій дім крилатий* (Б.-І. Антонич). Щоб надати образові величності, божественності, певної неземної сили, щоб підкреслити могутність і значимість образу, автор описує його як *золотопере й життєсійне.*

У творчості Б.-І. Антонича знакові індивідуально-авторські номінації з компонентом на означення звукових явищ: *роздзвонений, дзвінкодзвонний, музичнодзьобий, срібнодзвонний* та ін.Такі новотвори надають певної музичності його мовленню: *Крізь вихор чалий кінь зарже над ранок, /* ***роздзвінно*** *гупне копитом в поріг…*; *…пишна весна на миль сім* ***широкодзвонно*** *пливе…*; *…дзвони б'ють* ***срібнотонно****, струмінь радісних*

слів, / дзвони б'ють ***самодзвонно****, бо це духа й матерії, / б'ють дзвони…* (Б.-І. Антонич).Крім цього, дзвін у деяких інноваціях поета зберіг своє фольклорне навантаження символу гармонії між людиною та небом, напр.: *Ти акорд* ***дзвінкодзвонний****, єдина гармонія світа…* (Б.-І. Антонич).

Порівняно з Б.-І. Антоничем, у словнику І. Калинця, навпаки, представлені здебільшого новотвори на позначення конкретних понять. Серед них переважають індивідуально-авторські назви осіб (*наколінгопчик, дрімоня, дівчина-пшениченька, чорноворонь-свашечка, медовуст, антилюдина* та ін.). У межах цієї групи можна виокремити дві підгрупи: 1) номінації з фольклорним підґрунтям: *русин-довговусин, діволюбка-погибель, поплічка-козачка, коса-русалка* та ін.; 2) номінації за характерною особливістю особи: *хамеліончук, ласолежниця, лежидащо, покірливець, блудовод* та ін.

Поширеними у творчості І. Калинця є також авторські номінації, які позначають конкретні предмети (*сурма-нержавочка, стяг-прастяг, свічка-язичниця, князь-ворота, люлька-гулька, сідло-колиска, скарбонка-касетка* та ін.). Переважно в усіх новотворах чітко простежений зв'язок із добою козацтва. На появу цих інновацій вплинула, очевидно, зацікавленість І. Калинця історією України, з якої він черпав нові образи та ідеї для поетичних творів. Як писала О. Забужко в передмові до «Пробудженої музи» зазначила: «…історія для Калинця – це знак національно-культурного коду» [5, с. 9].

Знакові для поезії І. Калинця індивідуально-авторські номінації рослин. Поетичне змалювання об'єктів рослинного світу ґрунтується на фольклорних традиціях: *листя-пушок, гіркоцвіт, дуб-гілля, хміль-любіль, гірко-зілля, листя-пуплях, дивоквіти, мак-стояк* та ін. Із фольклорних творів відомо, що з давніх-давен зілля застосовували у магічних цілях – на зіллі ворожили, зіллям труїли, наводили тугу та ін., що й покладено в основу авторських складених іменників *зілля-журілля, зілля-ворожілля*. Зберігаючи символічне значення рослин, автор створює нові, свіжі образи, що допомагають увиразнити поезію, відійти від мовного стандарту. Особливе значення мають інновації, утворені на базі узуальної флоролексеми полин. У фольклорі, передусім, виокремлено одну ознаку цієї рослини – гіркота, яка лежить в основі новотворів *гірко-зілля, гіркоцвіт*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз семантичних особливостей індивідуально-авторських новотворів Б.-І. Антоничата І. Калинця дав можливість виокремити найбільш репрезентативні групи номінацій, із-поміж яких значне місце посідають назви тварин, часових понять, назви елементів ландшафту й водного простору та інновації з колірним, нумеративним компонентом і компонентом «зоря». Такі оказіоналізми поширені у творчості обох поетів.

Показовими для ідіостилю Б.-І. Антонича є авторські номінації абстрактних понять, звукових явищ, а І. Калинця – індивідуально-авторські назви осіб, конкретних предметів та рослин. Характерно, що

новотвори Б.-І. Антонича часто позначають ірреальні поняття, які існують лише в уяві поета і презентують його світобачення.

Індивідуально-авторські новотвори зазначених груп маніфестують ті фрагменти довкілля, які викликали найбільше зацікавлення поетів, виявляючи тим самим особливості їхнього світосприйняття.

На словесно-креативну діяльність обох поетів потужний вплив мала усна народна творчість. Але якщо інновації Б.-І. Антонича перегукуються з дохристиянськими міфами, то в І. Калинця помітнішим є переосмислення народнопісенного слова козацької доби. Поєднання фольклорних традицій із індивідуально-авторським світовідчуттям збагатило українську літературу ХХ століття оригінальними, глибокими, неповторними образами.

Перспективи дослідження вбачаємо в комплексному дослідженні поезії видатного українського лірика ХХ століття – Богдана-Ігоря Антонича, та одного з найсамобутніших представників покоління шістдесятників – Ігоря Калинця; здійсненні зіставного аналізу творчості цих поетів на лексичному й синтаксичному рівнях.

Список використаної літератури

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія: (Модерністична поезія ХХ ст.) / Б.-І. Антонич. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Веселка, 2003. – 350 с.

2. Багнюк А. Л. Символи українства : [художньо-інформаційний довідник] / А. Л. Багнюк. – Тернопіль : Новий колір, 2008. – 724 с.

3. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.

4. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття : [моногр.] / Г. М. Вокальчук ; відп. ред. С. Я. Єрмоленко. – Острог : НаУ «Острозька академія», 2008. – 536 с.

5. Забужко О. Замість передмови / О. Забужко // Калинець І. Зібрання творів : [у 2 т.]. – Т. 1 : Пробуджена муза. – К. : Факт, 2004. – С. 3–17.

6. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.

7. Малетич Н. Ігор Калинець: не можу пробачити Андруховичу, що він спаплюжив Антонича (інтерв'ю) [Електронний ресурс] / Н. Малетич. – Режим доступу : http://www.zaxid.net (17.12.2014).

Гаврилюк Наталия, Федорчук Ольга. Индивидуально-авторские неологизмы в поэтической речи Б.-И. Антоныча и И. Калинца. Статья посвящена компаративному анализу семантических особенностей индивидуально-авторских неологизмов Б.-И. Антоныча и И. Калинца. Выделены наиболее репрезентативные группы инноваций в поэзии Б.-И. Антоныча и И. Калинца для обнаружения наиболее актуальных для них фрагментов внеязыковой действительности и выявления общих и отдельных тенденций индивидуально-авторского словотворчества поэтов. Установлено, что Б.-И. Антоныч и И. Калинец наиболее активно создавали авторские номинации зверей, темпоральных понятий, элементов ландшафта, а также инновации с цветовым, нумеративным компонентом и компонентом «звезда». Окказионализмы этих групп представлены в творчестве обоих поэтов. Показательными для идиостиля Б.-И. Антоныча являются авторские номинации абстрактных понятий, звуковых явлений, а И. Калинца – индивидуально-авторские названия лиц, конкретных предметов и растений. Для словотворчества обоих поэтов характерно влияние устного народного творчества.

Ключевые слова: индивидуально-авторский неологизм, окказионализм, инновация, авторская номинация, семантика, компаративный анализ.

Gavryljuk Natalija, Fedorchuk Olga. Individual Author's Neologisms in the Poetic Speech of B.-I. Antonych and I. Kalynets. The article is devoted to comparative analysis of semantic features of individual author's neologisms of B.-I. Antonych and I. Kalynets. We select the most representative groups of innovations in poetry B.-I. Antonych and I. Kalynets to detect the most relevant for them fragments extralinguistic reality and identify common and different trends of individual author's word creation of poets. It was found that B.-I. Antonych and I. Kalynets most actively created author's nomination of animals, temporal concepts, landscape elements, as well as innovations with color, quantitative component and «star». Occasionalisms these groups are represented in the works of both poets. Author's nominations of abstract concepts, sound effects are specific in idiostyle of B.-I. Antonych. Individual author names of persons, specific items and plants are specific in idiostyle of I. Kalynets. For word creation of both poets characteristic influence of folklore.

Key words: individual author's neologism, occasionalism, innovation, the author's nomination, semantics, comparative analysis.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2015